

CUMHURİYET DÖNEMİNİN İDEOLOĞU: RECEP PEKER'İN KİŞİLİĞİ VE İDEOLOJİLERE BAKIŞI

Ahmet ÖZKAYA¹

ÖZET

Tek parti dönemi içerisinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin en uzun süre genel sekreterliğini yapan ve 3'üncü önemli kişisi olarak bilinen Recep Peker'in görüşlerinin doğru anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyetin ilkelerinin belirlenmesinde büyük katkısı olan bu isim zaman zaman yanlış anlaşılmış ve faşizme ilgi duymakla da suçlanmıştır. Bu çalışma bizzat Peker'in kendi sözlerinden yola çıkarak kendisiyle ilgili genel kanının yanlış olduğunu vurgulayacak ve onun kişiliği hakkında yakın çevresinin sözleri çalışmaya dahil edilecek olup, kişiliği ve ideolojilere bakışı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi, Liberalizm, Faşizm, Sosyalizm

IDEOLOGIST OF THE REPUBLICAN ERA: RECEP PEKER'S CHARACTERISTICS AND OVERWIEV OF IDEOLOGIES

ABSTRACT

It is of great importance that the views of Recep Peker, who was the general secretary of the Republican People's Party for the longest time during the single party period and known as the third important person, are understood correctly. This name, which contributed greatly to the determination of the principles of the Republic, was sometimes misunderstood and accused of interest in fascism. Based on Peker's own words, this study will emphasize that the general opinion about him is wrong and the words of his close circle about his personality will be included in the study, his personality and his view of ideologies will be examined.

Keywords: Recep Peker, Republican People's Party, Liberalism, Fascism, Socialism

¹ Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Tezli yüksek lisans öğrencisi, mail: ahmet.ozkaya@std.yeditepe.edu.tr

GİRİŞ

Mehmet Recep Peker ya da bilinen adıyla Recep Peker, asker ve siyasetçidir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin önemli üç isminden birisi olarak anılır. Kendisi 5 Şubat 1888 tarihinde annesi henüz İstanbul'a yeni göç ettikten sonra doğmuştur. Ailesi Dağıstan'dan İstanbul'a göç etmiştir. Babası ise Dağıstan'da kalmış ve annesi Recep Peker'e hamileyken İstanbul'a geldiği düşünülmektedir (S. E. Berzek 1990). Kafkasya bölgesinden Anadolu topraklarına göçlerin en yoğun olduğu zaman dilimi 1858-1864 yılları arasında olmuşsa da bu göçlerin 1920'li yıllara kadar her yıl sayıları değişmekle birlikte devam ettiği bilinir. Her ne kadar göçlerin Anadolu topraklarına gönüllü bir şekilde geldiği ifade edilse de Rusya'nın Kafkas halklarıyla olan mücadeleleri sonucu yaşanan siyasal ve sosyal hayattaki sorunlar ve en önemlisi dönemin en büyük Müslüman devleti olan Osmanlı'nın varlığı, Müslüman Kafkas halkını Anadolu topraklarına başlıca çeken nedenler arasındadır (B. Habiçoğlu, 1993). Diğer bir sebep ise Osmanlı- Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin seyri de Kafkas halklarının Anadolu'ya olan göçlerinin nedenlerindedir. Kafkasya bölgesinden gelen kişilere ise "Kafkasyalı" veya günümüzde de daha sık kullanılan ismiyle "Çerkez" denilmektedir (M. Z. Pakalın, 1948).

Recep Peker'in annesi Emine Hanım, eşinden ayrı olarak İstanbul'da bulunan *Dağıstan çıkmazı* bölgesine yerleşmiştir. Annesi Emine Hanım İstanbul'a geldikten bir süre sonra tekrar evlenmiş ve Recep Peker'in üvey kız kardeşi Falha Hanım dünyaya gelmiştir (O. Kızı, 2006).

1895-1907 yılları arasında sırasıyla Koca Mustafa Paşa Mahallesi'nde bulunan İptidai Mektebi, Kocamustafapaşa Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'ni 7 Eylül 1907 yılında tamamlayarak teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Mezun olduğu tarihten itibaren 1909 yılına kadar Edirne'de kıta hizmetinde bulunmuş ve bu süre zarfı içerisinde Efrat Divan-ı Harbi Azalığı ve dönemin Merkez İnşaat Komisyonu'nda görevler yapmıştır. 21 Haziran 1909 yılında 2. Ordu, 5. Mitralyöz Bölüğüne, 4 Ağustos 1909 yılında Kırklareli'ne ve 15 Ocak 1910 tarihinde ise Yemen'e tayini çıkmıştır. Yemen'e giden Recep Peker, 77. Alay Kumandanı olan Yarbay Nurettin Bey ardından mürettep harekât fırka kumandanı Miralay Rıza Bey ve Fırka Kurmay Önyüzbaşı Alaeddin Bey'in himayesi altında Yemen'de yapılan bütün savaflara katılmıştır. Recep Peker, boş kalan zamanlarını bolca kitap okuma ve az bir kısmında ise satranç oynayarak geçirmiştir. Daha sonraları 14 Nisan 1911 yılında verilen tüm görevleri başarıyla tamamlayarak Üsteğmen rütbesini almaya hak kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar çeşitli görevlerde bulunan Recep Peker, I. Dünya Savaşı'nda III. Ordu, 10. Kolorduya atanmıştır (İ. Selçuk, 2010; U. Dereli, 1996).

I. Dünya Savaşı sebebiyle 1914 yılında askeri eğitimine ara vermiş daha sonra Ocak 1919 tarihinde başlamış ve 9 Eylül 1919 tarihinde birincilikle bitirmiştir. Bu süre içerisinde Harp Tarihi Muallim Muavinliği'ne devam ederken 24. Fırka Birinci Şube Müdürlüğünde de görevlendirilmiştir (R. Orbay, 2003). Peker, Harp Akademisi ve 24. Fırkadaki görevinden sonra 20. Fırka Erkan-ı Harbiye'sine ataması yapılır. Bu sebeple Ankara'ya gelir ve Başkumandanlık emriyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilcisi'nde Muamelat-ı Tahriye'de görevlendirilir.

Recep Peker'in çalışkanlığı onu yakından tanıyanları da kendisine hayran bırakmıştır. Nitekim Türk yazar ve düşünür olan Şevket Süreyya Önder, *İkinci Adam* kitabında Recep Peker ile ilgili şunları ifade etmektedir: “Peker'in İstiklal Savaşı'nda hizmetleri önemlidir. Daha Millet Meclisi açılmadan Sivas'tan Ankara'ya geçen Mustafa Kemal'in Ankara Ziraat Mektebi'ndeki karargâh veya sığınağında en aktif kurmay oldu.” (Ş. S. Aydemir, 2009, s. 138; O. Kızıllı, 2006). Recep Peker, Teğmen olduğu yıldan 1920'li yıllara kadar çeşitli görevleri hiç aksatmadan başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. 1920 yılından itibaren ise Mustafa Kemal ile samimiyeti artarak vefatına kadar çok çeşitli görevlerde bulunmuştur. Rauf Orbay, Recep Peker ile Atatürk'ün karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

“Trabzon mebusluğuna seçildiği için beraberinde İstanbul'a getirdim. Hüsvrev Gerede'nin yerine Ankara'ya her bakımdan kabiliyetli bir Erkan-ı Harbin gönderilmesi için de burada (İstanbul) gereken ilgililerle temas ettim. Mevcut genç ve dirayetli subaylar arasında Recep Bey tavsiyeye layık bulduklarından hemen muamelesini yaptırarak, kendisini ilk vasıta ile -tabii ber-mütad gizlice- Ankara'ya Mustafa Kemal'in nezdine sevk ettirdim.” (C. Kutay, 1992, s. 310).

2. Büyük Millet Meclisi'ne Kütahya Milletvekili olarak 11 Ağustos 1923 tarihinde gelmiştir. 15 Eylül 1923'de Halk Fırkası Katib-i Umumiliği (genel sekreter) görevine getirilmiş ve fırkanın (partinin) ilk genel sekreteri olmuştur. Aynı zamanda Hakimiyet-i Milliye gazetesinde başyazarlık yapmıştır. 6 Mart- 22 Kasım 1924 yıllarında ikinci İsmet İnönü hükümetinde Maliye Vekilliği ve ikinci kez Halk Fırkası Genel sekreterliğine tekrar getirilmiştir. 21 Mayıs 1924' te Dahiliye Vekaleti'ne ve vazifesinin buna mukabil Mübadele, İmar ve İskân Vekilliği'ne vekaleten tayin edilmiştir.

RECEP PEKER'İN KİŞİLİĞİ

Recep Peker yakın çevresi tarafından sert, herkesle anlaşamayan, otoriter, dürüst olarak bilinmektedir. Çalışkanlığı ve dürüstlüğü sebebiyle Atatürk tarafından kendisine sürekli görevler verilmiş ve her görevi çalışkanlığıyla hiç çekinmeden yerine getirmiştir. Atatürk'ün kendisine olan itimadının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu* kitabında Recep Peker için şunları söylemektedir:

“Paraya-pula, mala mülke düşkün değildi.” “Bence Recep Peker kafasının içinde tilki dolaştıramadığı ve düşüncelerini açıkça ve dobra dobra söylediği için, bir doğu ülkesi olan Türkiye'de, bütün ülkücülüğüne rağmen, başarılı bir devlet adamı olarak görev yapamamış, ama namuslu bir devlet adamı olarak ölmüştür” (H. V. Velidedeoğlu, 1990 s. 50).

Recep Peker 6 Kasım 1924 yılında gensoruya cevap vermek için çıktığı kürsüden muhaliflere net ve sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Recep Peker'in muhaliflerin söylemlerinin açık ve net bir şekilde bizzat meclisin huzurunda dile getirilmesini isteyerek cevaplamış buna binaen Rauf Bey *“Şiarımız, mesleğimiz, bila kaydü şart (kayıtsız şartsız), hakimiyet-i milliye esasıdır.”* söylemine karşı Millet Meclisinde yükselen “Cumhuriyet” sloganlarına karşı Rauf Orbay Cumhuriyet ifadesini hiç söylemeyerek Recep Peker'in sert çıkışlarına maruz kalmıştır.

Recep Peker, Rauf Orbay'ın Cumhuriyete karşı olduğunu belirtmiş ve bunu açıkça kürsüye çıkıp herkesin huzurunda söylemediği sürece bu duruma inanacağını belirtmiştir. Daha sonra söz alan Rauf Bey *“Birtakım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını meclisten alıp şu veya bu makama meclisi fesih ve kanunları ret hakkını vermek zihniyet ve istikametini gösterdiler. İşte ben buna muhalifim.”* der. Recep Peker ise bu söylemlerin içi boş ve anlamsız olduğuna kanaat getirerek Rauf Orbay'a muhalifliğini sürdürmüştür. Otoriter ve dürüst kişiliği ve meclisteki cumhuriyet ilkelerini sert şekilde savunması Atatürk'ün gözünde Recep Peker'i hep bir adım öne çıkarmıştır (N.N Kara, 1999). Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Recep Peker'in kişiliğini şu şekilde anlatmaktadır:

Prensip bildiği konularda hiçbir ödün tanımayan, dikbaşı, pek yürekli halkın diktatörlük dediği türden bir kişi idi. Bu nedenle Atatürk ona “pek er”den gelen Peker soyadını uygun bulmuştur. Ancak Peker, soyadını almadan önce Atatürk kendisine Kocaman soyadı vermiş fakat Recep Peker bu soyadı beğenmemiştir (M. İz, 1975, s. 46; H. Uran, 1959, s.273-274). Recep Peker, karakteri itibariyle beğenmediği fikirleri karşısında kim olursa olsun çekinmeden söyleyen birisidir. Bu sebeple Atatürk ile ilgili araların bazı olaylar cereyan etmiştir. Çankaya Köşkü'nde Recep Peker, parti programı ile ilgili bilgiler verirken Atatürk kendisine: *“Oraya gittiğimde bir parti müfettişi vardı, şimdi ne görevdedir”* sorusunu yöneltti. Peker, Atatürk'e: *“Başka bir vilayete müfettiş olarak gönderilmiştir”* deyince Atatürk kendisine hitaben: *“O kimse müfettişlik yapabilecek kabiliyette değildir. Başka vilayet de olsa yine müfettişliğe gitmiştir. Kimlerin ne işleri yapabileceklerini takdirde daha isabetli olmalısınız, bu bir eksikliktir”* Bu sözlere karşı öfkelenen Peker: *“Vazifemi iyi yapmak için canla başla çalışıyorum, bu muameleye layık değilim”* diyerek tüm misafirlerin önünde sofrayı terk etmiştir.

Falih Rıfki Atay, Peker ile ilgili şunları söyler: *“Samimi bir inkılapçıydı... İnanır ve bağlanırdı. Meziyetleri gibi kusurları da bu inanış ve bağlanıştıdır. Bir eyyam politikacısı değildi. Bir savaş adamıydı, devlet ve nizam kaygısını, hırslarının ve öfkelerinin üstünde tutardı... Daima vazife, mesuliyet ve hizmet aşkıyla çalıştı... Zararını görse de kanaatlerini pervasızca müdafaa etti. Faydasını görececek olsa da yalan söylemedi. 25 yıl hiç kimse için bir fenalık hesabı yaptığını, kimse için bir öğ günü beklediğini, hiç kimseye herhangi bir arka tertibe katıldığı görülmedi.”* (F. R. Atay, 1950).

ATATÜRK DÖNEMİNDE RECEP PEKER VE İZLERİ

Cumhuriyet Halk Partisinin ve devletin ilkelerinin belirlenmesinde Recep Peker'in önemli rolleri olmuştur. Recep Peker ile Atatürk arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıksa da yeni Cumhuriyet'in ilkelerine sadık kişilerin Atatürk'ün etrafında birleşmesi elzem bir durum olmuştur. Atatürk döneminde iki kere demokrasi girişimi olsa da dönemin sosyal ve siyasal şartları yüzünden çok partili demokrasiye geçilememiştir (E. Özbudun, E. Kalaycıoğlu, L. Köker, 1995).

Atatürk için her zaman bir özlem olarak kalan bu durum ancak 1945'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayacaktır. Atatürk her zaman realist ve pragmatist bir lider portresi çizmiştir. Dönemin Avrupa'sında yükselen iki diktatör, Mussolini ve Adolf Hitler'in benimsemiş olduğu faşizm ve Nazizm ideolojileri, Cumhuriyet döneminde bazı kişileri etkilemiştir.

Bu etkilenen kişilerden birisi olan Recep Peker, 1935 yılında İtalya’da yapmış olduğu geziler, onu, dönemin atmosferinin de yardımıyla etkilemiştir. Atatürk’ün amacı, toplumu aşama aşama istenilen aşamaya getirmek olsa da Recep Peker, tam tersi daha otoriter ve zorlamayı benimsemiştir (Ş. S. Aydemir, 1993; R. Peker, 1984). Bununla ilgili olarak Hasan Rıza Soyak şunları belirtmektedir:

“1923’den beri Türk politik sahnesinde görülen ve 1935 yılında, Halk Fırkası genel sekreteri olan Recep Peker, öteden beri Türkiye’de tepeden inme otoriter bir idarenin yerleşmesini arzu ederdi. 1935 yılında, İtalya’da yaptığı uzun bir tetkik seyahatinden dönünce, 1935’teki Halk Fırkası Kurultayına sunulmak üzere yeni bir program tasarısı hazırlamıştı.” (H. R. Soyak, 1973, s. 476).

İsmet Paşa tarafından onaylanan bu programı daha sonra okuyan Atatürk sert tepki göstermiş ve şunları ifade etmiştir: “Partinin başında üyesi mahdut fakat yetkileri sınırsız olan bir heyet tasavvur ediliyor. Bütün kararları bu heyet veriyor. Millet Meclisi şekilden ibaret kalıyor. Almanya ve İtalya’da olduğu gibi üniformalı gençlik teşkilatı kuruluyor.” (H. R. Soyak, 1973, s. 476).

Atatürk, Recep Peker’e yine şu şekilde bir tepki göstermiştir: *“Bunları ancak ben öldükten sonra hayata geçirirsiniz* (W. Hale, 1980, s. 104).” Atatürk olaylara realist açıdan yaklaştığı için bazı kişiler tarafından ancak daha sonraları anlaşılmıştır. Atatürk, Nazizm ve Faşizm gibi ideolojilerin ancak baskı sonucu belirli bir süre ayakta kalacağını ve sonra yıkılacağını bilen bir liderdir. Ancak demokrasi ise yüzyıllardır insanlığın tecrübeleriyle ortaya çıkmış olan ve ideolojiler içerisinde en makul olan bir sistemdir. Atatürk’ün anlayışına göre zorbalığa dayalı sistemlerin ayakta kalabilmesinin imkânı bulunmamaktadır. Atatürk’ün demokrasiye olan güveni de, onun, insanlığın geldiği noktada en iyisi olarak demokrasiyi keşfetmesidir. Bu açıdan bakıldığında Recep Peker’in cumhuriyet devrimlerine aşırı sadakati ve tek parti sistemini koruyarak muhalefete olan olumsuz bakışı ve belli ölçüde faşizme olan ilgisi Atatürk’ü rahatsız etmiştir. Atatürk’ün olaylara bakışında tek parti, ancak ve ancak halk cumhuriyet ilkelerini benimseyerek tanıdığı mecburi olarak çok partili demokrasiye geçilmesini arzu etmiştir. Fakat demokrasi için temel anlamda bir eğitim sistemi ve ilkelerin benimsenmesi için gereken zaman dolduktan sonra bu durumun daha sağlam temellere oturtulacağını öngörmüştür. Her ne kadar Recep Peker ile bu konularda anlaşamamışsalar da Recep Peker’in dürüstlüğü ve açık sözlülüğü Atatürk’ü kendisine çekmiştir.

Recep Peker’in sert ve otoriter tutumu zaman zaman faşizme belli bir oranda sempatiye sebep olsa da kendisi hiçbir zaman şahsiyeti açısından siyasi çıkarları gözetmemiş sadece cumhuriyetin çıkarlarını gözetmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin 6 ilkesinin belirlenmesinde olan yardımcıları bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyetin 6 ilkesinin ortaya çıkmasında Recep Peker ülkenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik şartlarının uygunluğunu dikkate almıştır. Cumhuriyet rejimi ile ilgili Recep Peker şunları belirtmektedir:

“Yeni Türkiye’nin rejimi hiçbir rejimden kopya edilmiş değildir. Bu büyük eserde bütün beşeriyetin uzun asırlar çalışma, düşünme ve çarpışmalarla elde ettiği tecrübe neticelerinden damlalar vardır. Parti programını yaparken insanlık aleminin müşterek olan bu neticelerden istifade etmekle beraber bütün esaslarımızın en ziyade hayata, kendi iç ve öz hayatımıza uygunluğu birinci derecede göz önünde tutulmuştur”. (Recep Peker, “Karar Günleri”, Ulus, 29 Mayıs 1939).

Peker, İnkılap Dersleri kitabına geçirilmiş bir sözünde yine şunları belirtmektedir: *“Bizim inkılabımız hiçbir bakımdan kopya değildir, orijinaldir. Bu rejimin baş kurucusu ve Cumhuriyet Halk Partisinin Önderi bunu çok kısa olarak söylemiştir. Devlet kurumuna ait bir ana mesele konuşulurken bir zat kendisine şu suali sordu: “Bu böyle ama biz kime benziyoruz?” Atatürk şu cevabı verdi: “Biz, bize benzeriz!”* (R. Peker, 1935, s. 27).

Recep Peker’in yukarıda belirttiği üzere “bütün beşeriyeti” ifadesi sadece Batıya ait değildir. Demokrasi, cumhuriyet gibi kavramlar bütün insanlığın çalışması ve deneyimleri sonucu ortaya çıkmış olup tek bir şahsa, devlete ya da topluma atfedilemez. İnsanlığın ortak mirası olan bu kavramlarda yeni cumhuriyetin ihtiyaçları göz önüne alınarak ülkenin şartlarına göre uyarlanmıştır. Recep Peker, 1934 ve 35 yıllarında Ankara ve İstanbul Üniversitesi’nde İnkılap Tarihi dersleri vermiştir (B. Özçetin, 2010). Bu konuda başarılı olan, özellikle Batıdaki gelişmeleri yakında takip eden Recep Peker, partinin ve Cumhuriyet ilkelerinin belirlenmesinde her zaman kilit rol oynamıştır. Atatürk’ün kendisine olan güveni ve Recep Peker’in gelişmeleri yakından takip ederek ülkenin şartlarını da göz önüne alarak yaptığı araştırmalar bizzat Atatürk’ün revizyonlarıyla birlikte hayata geçirilmiştir.

Recep Peker, partiyle devleti özdeş görmüş ve 1935 yılındaki çalışmaları Kurultay’da kabul edilerek resmileştirmiştir. Peker’e göre Cumhuriyet Halk Partisi mensupları bu sayede devletin tüm organları yönetmede kendisini özdeş görmelidir. Recep Peker’e göre inkılapların hayata geçirilmesi için tek parti ve ona verilen yetkilerin tam olması gereklidir. Hatta tüm halk CHP üyesi sayılmalıdır. Nitekim Recep Peker şunları ifade etmektedir: *“Bir siyasi parti devletin idaresi konusunda benzer görüşlere sahip bulunan insanların meydana getirdiği bir topluluktur. Hükümetin siyaset konusundaki görüşlerini gerçekleştirebilmek için bunlar birbirine güvenmek ve inanmak zorundadırlar. CHP içinden çıktığı grubun bütün ekonomik, toplumsal ve siyasal ihtiyaçlarına programında yer verilmelidir.”* (Recep Peker, 1984, s. 18- 19).

Cumhuriyet Halk Partisinin ve devletin ideolojisinin aynı olması Recep Peker’in çalışmaları sonucu olgunlaşır. Hatta Cumhuriyet Halk Partisinin 6 ok amblemini Recep Peker tasarlamıştır. Burak Özçetin, *Zigana Dağındaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm* (2010) çalışmasında Recep Peker’in parti devlet özdeşliğini şöyle değerlendirmektedir:

“Avrupa’da, özellikle İtalya ve Almanya’da uzun bir inceleme gezisine çıkan Peker, ülkeye gözlemlerinden yola çıkarak hazırladığı yeni tüzük ve program tasarısı ile döndü. Bu tasarıda parti-devlet özdeşliğini savunmaktaydı. ‘Tasarının onaylanmasını Atatürk engellese de, savunduğu birçok unsur program ve tüzüğe girdi.’ Kurultay’da tekrar genel sekreterliğe seçildi; fakat parti içerisindeki yükselişini ‘aşırı’ bulan Atatürk tarafından 1936’da bu görevinden alındı (B. Özçetin, 2010, s. 168).”

RECEP PEKER'İN LIBERALİZM, SOSYALİZM VE FAŞİZM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Liberalizm

Liberalizm, Fransız devrimi ile ortaya çıkmıştır. Liberalizmde kral, imparator veya hükümdarın otoritesinin karşısında yer alarak kişi hak ve özgürlüklerini savunur. Liberalizm, modernizmin doğuşuna denk gelen dönemde ortaya çıktığı için modernizmin içerisinde değerlendirmek gereklidir. Liberalizm geçmişe, mutlakiyetçiliğe, gericiliğe, otoriterliğe bir başkaldırı mahiyetindedir. Günümüz devletlerinin sisteminde önemli bir şekilde yer alan anayasalar, meclis, parti, kurumlar, liberalizmle birlikte belirginleşerek eski düzenin yerine gelmiş ve eski düzenin geri gelmesini önleyici bir mahiyet kazanmıştır (B. Erçoşkun, 2019). Recep Peker 1935 yılında bir konuşmasında “*Liberalizm vatan hainliğidir.*” dediği için yanlış anlaşılmalara da sebep olmuştur. Recep Peker, liberalizmin özgürlük, bireysel haklar ve geçmişe bir başkaldırı gibi özelliklerini olumlu bulmakla birlikte onun bazı kusurları olduğunu belirterek bu sözü söyler. Ancak liberalizmin getirdiği özgürlüklerin sınırsızlığı ve devlet organlarının kişi ve hak ve özgürlükler bakımından pasif kalması gerektiği görüşü karşısında, Recep Peker gibi devletin otoritesini savunan birisi için liberalizmin özgürlük getirisi ona zıttır: “*Herkes devletin belirlediği sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla özgür olacaktır.*” diyerek, özgürlüğü devletin belirlediği kanunlar çerçevesinde ele alır. Ona göre özgürlük, devletin himayesinde ve onun koyduğu esaslar dahilinde olması gereklidir. Liberalizm ona göre devletin işleyişini bozan bir sistemdir.

Recep Peker'in liberalizm ile ilgili görüşlerini kısaca ele aldığımızda şunlar ifade edilebilir: Liberalizmin getirmiş olduğu hak ve özgürlükler, otoriter anlayışlar karşısında vatandaşlara büyük kolaylıklar getirmiştir. Recep Peker bunlara herhangi bir itirazı olmamakla birlikte desteklemektedir. Liberalizmin olumsuz yanı ise özgürlük adı altında doğan boşluğun devletin işleyişine zarar verdiğini, bu sebeple ortaya siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların çıktığını vurgulayarak bu anlamda liberalizme vatan hainliği demiştir (R. Peker, 1935; O. Kıdış, 2006; B. Özçetin, 2010).

Liberalizm ve Sosyalizm İlişkisi

Liberalizmin ortaya çıkmasıyla getirilen özgürlükler ve ortaya çıkan “İnsan Hakları Beyannamesi” kanun önünde herkesin eşitliğini savunur. Liberalizmin çıkış noktası Recep Peker'e göre haklı olmakla birlikte bu, farklı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kanun önünde herkesin eşit olması daha sonraki düşünürler tarafından mülk anlamında da herkesin eşit olması düşüncesini oluşturmuştur. Liberalizmin mülkiyet hakkıyla ortaya çıkan sınırsızlık, işçi sınıfını ortaya çıkararak sosyalizmin önünü açar. Recep Peker, sosyalizmi ve liberalizmi birbirleriyle ilintili olarak değerlendirir. Ona göre liberalizm sonucu sosyalizm ortaya çıkmıştır. Recep Peker'in sosyalizme olumsuz bakmasının sebeplerinden birisi ise sosyalizmde milliyetçilik anlayışının reddedilmesidir. Sosyalizmde önemli olan din, dil, ırk vb. fark etmeksizin bütün işçilerin tek vücut olup haklarını aramasıdır. Ancak din ve milliyet gibi kavramlar işçilerin ayrılmasına sebebiyet vereceği için kabul edilmez. Recep Peker'e göre sosyalizmin amacı bir işçi diktatörlüğü kurmaktır.

Ona göre Sovyetler Birliği bir millet olmadığı için kendilerinin bir sınıf savaşı verdiklerini iddia etseler de Sovyetler Birliği görüldüğü gibi bu şekilde olmamıştır. Recep Peker burada güç ilişkisine vurgu yapar: “*Sosyalist sınıf kanun ve nizam yoluyla iktidar mevkiine geçemeyecektir. Binaenaleyh ilk fırsatta işçi sınıfı kanlı ihtilal yaparak iktidarı ele almalıdır.*” (Recep Peker, 1984, s. 38) diyerek sosyalizmi eleştirir. Liberalizm ile ortaya çıkan mülkiyet sorunu sosyalizmi doğurmuştur. Aynı şekilde liberalizmde olduğu gibi sosyalizmin de çıkış noktası Recep Peker’e göre haklıdır. Ancak milliyetin ve milli hislerin reddi sebebiyle eleştirir. Ona göre liberalizmden ortaya çıkan bu büyük sorun Türkiye açısından ele alındığında Cumhuriyet ilkeleri ve özellikle devletçilik uygulaması bu sorunlara karşı en iyi sistemdir (R. Peker, 1933; F. Armaoğlu 1984; O. Kızı, 2006). Liberalizmin ekonomi serbestliğine ve kapitalizme karşı alınacak en önemli tedbiri Recep Peker Devletçilikte bularak şöyle demektedir:

“Biz ticaret faaliyetlerini serbest tutmakla ve fertlerin çalışması için sahayı açık bulundurmakla beraber yapılması lazım olan işlerden şahsi teşebbüslerin başaramayacaklarını ve yahut şahsi teşebbüse bırakılmaya zarar tasavvur ettiklerimizi devlete yaptırmak yolunu takip ediyoruz. Bununla beraber fertlerin ve şirketlerin yapabilecekleri işlerde onları semereli ve muvaffak olarak çalışabilecekleri şeraiti tanzim etmeği de devletin vazifesi sayıyoruz.” (aktaran B. Özçetin, 2010, s.182)

Cumhuriyet devrimlerinin en önemli amaçlarından bir tanesi ise köylüyü her bakımdan kaldırmaktır. Peker’e göre sosyalizm mülkiyete ve milliyete karşı olduğu için köylünün görüşleriyle zıt olduğunu savunur. Köylü sosyalistçe düşünmez diyerek şunları belirtir:

“Bilahare sosyalizm nazariyelerine gelince göreceksiniz, sosyalizm mülkiyetçi değildir. Herhangi bir yurttaşın bir gayri menkule, bir eve, bir tarlaya sahip olmasını doğru bulmaz. Halbuki köylünün görüşü, menfaat, hesap, yaşayış ve anane bakımından bu sosyalizm doktrinlerinin tam zıddıdır. Köylü, toprağına ve evine bağlıdır, ona sadık bir unsurdur.” (R. Peker, 1935, s.38)

Recep Peker’in Faşizme Bakışı

Faşizm ilk olarak Mussolini ile kurumsallaşsa da kökleri daha önceki dönemlere kadar götürülebilir. Faşizm, diktatörlük ve radikal milliyetçilik üzerine kurulu bir ideoloji anlayışıdır. Faşizm, ulus devletlerin yükseldiği bir dönemde milliyetçi görüşlere ilham kaynağı da olmuştur. Nazizm ve falanjizm önemli oranda faşizmden etkilenmiştir. Faşizm genel anlamda farklı ideolojileri bünyesinde barındırır. Hem sağ hem sol fikirlere yaslanmakla birlikte sosyalizm, liberalizm, demokrasi ve Marksizm’e radikal ölçüde karşıt pozisyonda durmuştur. Peker faşizmle ilgili şunları ifade eder: “*Faşizm, sınıf mücadelesine, beynelmilelciliğe (enternasyonalizme) ve diğer sınıfların tanındığı siyasal inançlara zıt olan demokrasiyi, firkaları ve hürriyet ihtilalini getirdiği parlamentarizmi inkâr eden bir politika yoludur.*”

Recep Peker, faşizmi yine liberalizm etkisi içerisinde değerlendirir. Liberalizmden doğan boşluk sonucu ortaya çıkan sosyalizm, komünizm, milliyetçiliği dışlayan ideolojiler karşısında faşizm hem liberalizmin eksikliğini hem de sosyalizme karşı bir hareket olarak yükselmiştir.

Recep Peker’i faşizme sempati duyduğu için suçlayanlarda olmuştur. Ancak Recep Peker’in faşizm hakkındaki görüşleri de zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Özellikle faşizm ve Nazizm’in 1945 yılında yıkılışı Recep Peker’in görüşlerini de değiştirecektir. Recep Peker faşizmin yükselişte olduğu dönemde tam anlamıyla faşizmi benimsediğini söylemek hata olacaktır. Ona göre faşizm ancak İtalya ve Almanya gibi ülkelerde ihtiyaçtan ortaya çıksa da bu ideolojiyi diğer ülkeler benimsediğinde felaketle sonuçlanacaktır. Çünkü her ülke sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihi süreçlerine göre bir sistem oluşturmalıdır. İnkılap derslerinde söylemiş olduğu: *“Her devlet kendi yaşayışına uygun gördüğü şartlar içinde siyasal rejimini kurar ve yaşatır.”* (R. Peker, 1984, s. 20) ifadesi olaylara bakışını ifade etmektedir.

1945’li yıllarda bu fikirlerinden de vazgeçmiştir. Recep Peker’in liberalizmin devletin gücünü sınırlandırıcı bir olguya dönüştürmesinden dolayı karşıtlığı ve ortaya çıkan sosyalizmin milliyetçiliği dışlamasına karşılık faşizmin radikal milliyeti benimsemesine sıcak bakmakla birlikte tam anlamıyla faşizmin tüm yönlerini benimsediğini söylemek yanlıştır. 1930’lu yıllarda faşizmin bu yönüne kendi devlet anlayışı sebebiyle belirli bir oranda, özellikle liberalizme ve sosyalizme oranla daha yakın durduğu söylenebilir. Faşizm’in ve Nazizm’in çöküşüyle birlikte Peker’de otoriter ve diktatöryal ideolojilerin eninde sonunda yıkılacağına kanaat getirerek Atatürk’ün öngörüsünü anlamıştır (A. Özgün, 1995; N. N. Kara, 1999; O. Kıdış, 2006; W. Hale, 2014). Faşizm ve Nazizm ile ilgili fikirleri şöyledir: *“Bu siyasi akideyi taşıyanlar (Nazizm ve Faşizm) memleketlerinin mukadderatına hâkim oldukları gün diktatörlük kuracaklar ve sonsuz maceranın batağı içinde mahvolacaklardır.”*

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlının son dönemlerinde başarılı askeri görevlerinin yanında çalışkanlığı ve sürekli kendini politik akımlar konusunda geliştiren Peker, cumhuriyet dönemine fikirleriyle damgasını vurmuştur. Millî Mücadele döneminde ise bizzat Atatürk’ün yanında yer almış ve tek parti dönemi içerisinde en uzun genel sekreterlik yaparak da kendisine olan güveni göstermiştir. Recep Peker ile ilgili literatür taraması yapılırken ve onun hakkında söylenen sözler ele alınırken onu diktatör yanlısı, demokrasi karşıtı gibi gösterme eğilimi kendi döneminden günümüzde yapılan çalışmalara kadar yaygınlık göstermektedir. Bu sebeple 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 tarihleri arasında başbakanlık dönemi de çok sancılı olmuştur. Çok partiye geçişin hızlandığı bu dönemde muhalefet partisi Peker’in istifa etmesi için çok yoğun baskılar yapmıştır (Ş. G. Berber, 2012). Çok partili döneme geçiş yapıp demokrasinin temelleri atılacaksa muhalefete göre Recep Peker gibi çok partili demokrasi karşıtı birisiyle bu iş olmayacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde de Peker’e karşı olanlar çıkmış ve o zaman toplumda İnönü’ye baskı yaparak Peker’in gitmesini istemiştir. Zaman zaman Atatürk ile olan anlaşmazlıkları olsa da dönemin zor koşullarında Peker gibi sert, otoriter ve disiplinli kişilere Atatürk ihtiyaç olduğunu görerek Peker’i sekreterlikten istifa ettirse de daha sonra affetmiştir.

Peker'e göre devletin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana ilkeleri ülkenin şartlarına göre oluşturulmuştur. Onun liberalizm ve sosyalizm karşıtlığı milliyetçi duygularından kaynaklanmakta ve devletine olan sadakati sebebiyle liberalizm ve sosyalizmin toplumun bozulmasında oynayacağı rolü düşünerek bu karşıtlığı savunmuştur. Ayrıca onun faşizme ilgi duymakla bizzat en yakın çevresi tarafından suçlansa da bu çalışmada görüldüğü üzere gerek Atatürk döneminde gerekse çok partili dönemde Peker'i faşist olmakla veya onu tam anlamıyla desteklediği söylemek hatalı olabilir. Onu faşizme bağlayan unsur devletin otoritesi ve milliyetçilik olmuş ancak faşizmi Türkiye'ye asla uygun bulmamıştır. Günümüz perspektifinden bakıldığında faşizm ve nazizm gibi ideolojiler olumsuz olarak gözükmese de Cumhuriyet döneminin insanların bu ideolojilere bakışının günümüz perspektifinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Bu çalışmada üzerinde durulduğu üzere Peker'in kendi döneminin şartlarında onu değerlendirmek ve olaylara empati yaparak bakmak daha sağlıklı sonuçlara götürecektir. Peker kendi dönemi içerisinde başta Atatürk tarafından ve muhalif çevrelerden yoğun eleştiri almıştır. Ancak bu eleştiriler tam anlamıyla Peker'in tek partiyi ısrarla savunmasında pek fazla değişiklik oluşturmamış, görüşleri bizzat Atatürk tarafından kontrol altında tutularak demokrasi sınırının aşılmasına özen gösterilmiştir.

Recep Peker'in devlet anlayışı sadece iç ve dış güvenlikten sorumlu olup özgürlük karşısında pasif duran bir kurum değildir. Bu sebeple devlet ekonomiye de müdahale ederek kontrolü her zaman eline tutmalıdır. Peker'e göre devletçilik özel girişimciliğe bir müdahale değil, liberalizm ile gelen sorunların önlenmesinde devletin kontrol etmesidir. Peker'e göre bağımsızlık sadece devletin kendi sınırları içerisinde kendi kararları vermesi olmayıp, yerli sermayeden, işçi ve çiftçilerin korunmasına kadar olan devletin korumasını anlamaktır.

Recep Peker siyasetçiden çok bir askerdir ve kendisinin siyaseti yapabilmek için kıvrak bir dili yoktur. Fatih Rıfkı Atay'ın "*Samimi bir inkılapçıydı... İnanır ve bağlanırdı.*" dediği gibi dürüstlüğü ve ülkesine bağlılığıyla ön planda olmuştur. Kendi kişisel hırslarını devlet menfaatinin önüne geçirmemiştir. İsmet İnönü tarafından başbakanlıktan istifa ettirilmesine rağmen hiçbir kırgınlığı olmamıştır. Demokrat Partililer tarafından kendisine sert eleştiriler getirilmiş hatta istifa ettirilmesinde de önemli payları olmasına rağmen yine kendisi hiçbir kırgınlık beslememiştir. Celal Bayar yıllar sonra Recep Peker'e karşı yaptığı hatasını anladığını belirterek onu hayırla yad ettiğini belirtmiştir. Kendisinin anlattığına göre CHP'li bir milletvekili tarafından Demokrat Parti'nin kapatılması teklif edildiğinde Peker buna karşı çıkmış ve demokrasiden yana tavır almıştır (C. Bayar, 1969).

Her insanda olduğu gibi Recep Peker'in de görüşleri yaşamı içerisinde değişiklikler ve bazen çelişkili gözükebilen görüşleri olmuş olmakla birlikte kendisinin hem iyi bir sentezci ve dönemi içerisinde Avrupa'da hızlı değişim sürecinin bunda etkili olması bu nedenlerin bir kaçıdır: "*Biz halkçıyız, halkçı demek, ulus içinde hiçbir imtiyaz ve üstünlük tanımayan ve her ferdini öteki kadar hak ve şeref sahibi sayan, ekonomik alanda birini ötekiyle, işçiyi patrona, patronu işçiye mahkûm edecek, müstehliki (tüketici) müstahsılın (üretici) eline düşürecek vaziyetlere müsaade etmeyen varlık demektir.*" (R. Peker, 1935, s.54).

KAYNAKÇA

- ARMAOĞLU, F. “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1918)” I, Ankara 1989
- ATAY, R. F. “Peker’in Ölümü” Ulus, 1950.
- AYDEMİR, Ş. S. *İkinci Adam*, İstanbul 1993.
- BAYAR, C. “Başvekilim Adnan Menderes” I. Basım, Baha Matbaası, İstanbul 1969
- BERBER, G. Ş. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası” *Akademik Bakış Dergisi*, cilt 6, sayı 11, 2012
- BERZEK, S. E. “Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri” İstanbul 1990
- DERELİ, U. “Recep Peker’in Başbakanlık Dönemi (5 Ağustos 1946 – 9 Eylül 1947)” Yüksek Lisans tezi, 1996
- ERCOŞKUN, B. “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm” *Akademik Bakış Dergisi*, 2019, 105-122
- HABİÇOĞLU, B. “Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler” İstanbul 1993
- HALE, W. “Ideology and Economic Development in Turkey 1930- 1945, Bulletin” British Society for Middle Eastern Studies, vol.7, no.2, 1980
- HALE, W. “Türkiye’de Ordu ve Siyaset” I, Alfa Yayınları İstanbul 2014
- İZ, M. “Yılların İzi” İstanbul 1975
- KARA, N. N. “Türk Siyasi Hayatında Recep Peker” Doktora tezi, 1999
- KIDIŞ, O. “Atatürk Döneminde Recep Peker (1920-1938)” Yüksek Lisans tezi, 2006
- KUTAY, C. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yüzyılımızda Bir İnsanimız, Hüseyin Rauf Orbay, (1881-1964)” V, İstanbul 1992
- ORBAY, R. “Siyasi Hatıralarım” İstanbul 2003, Örgün Yayınları
- ÖZBUDUN, E. E. Kalaycıoğlu, L. Köker, “Türkiye’de Demokratik Siyasi Kültür” Ankara 1995
- ÖZÇETİN, B. “Zigana Dağındaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2010, 167-187
- ÖZGÜN, A. “Cartel: Cehennemden Çıkma Çılgın Faşizm!” *Birikim Dergisi*, sayı, 80, 1995
- ÖZKAYA, A. “Post-Coğrafya” Yayıncı, Ahmet Özkaya, ISBN: 978-625-400-983-9, İstanbul 2020
- PAKALIN, M. Z. “Son Sadrazamlar ve Başvekiller” İstanbul 1948
- PEKER, R. “İnkılap Dersleri” İletişim Yayınları, İstanbul 1984
- PEKER, R. “İnkılap Dersleri” Ulus Basımevi, Ankara 1935
- SELÇUK, İ. “Yüzbaşı Selahaddin’in Romanı” I, İstanbul 1979
- SOYAK, R. H. “Atatürk’ten Hatıralar” II, İstanbul 1973
- URAN, H. “Hatıralarım” Ankara 1959
- VELİDEDEOĞLU, H. V. “İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu” İstanbul 1990.